

Trường đại học xanh ở Việt Nam: Đề xuất mô hình và hàm ý chính sách

TS. Nguyễn Thuỳ Anh

Trường Đại học Kinh tế - Đại học Quốc gia Hà Nội

TS. Phạm Vũ Thắng

Trường Đại học Kinh tế - Đại học Quốc gia Hà Nội

Tóm tắt: Hội nghị Liên Hiệp Quốc về Phát triển bền vững năm 2012 (Rio+20) nhấn mạnh vai trò tiên phong của trường đại học trong giáo dục về bền vững. Hoà vào xu hướng trên, một số trường đại học tại Việt Nam đã bước đầu có những áp dụng về đại học xanh. Tuy nhiên, hiện chưa có một mô hình tổng thể về đại học xanh trong nghiên cứu và triển khai trong thực tiễn. Với bối cảnh như vậy, nhóm tác giả sẽ đề xuất mô hình trường đại học xanh ở Việt Nam, và đưa ra một số hàm ý chính sách cho quá trình triển khai.

Từ khóa: đại học xanh, đại học bền vững, mô hình đại học xanh, phát triển bền vững

Nghiên cứu này là sản phẩm của đề tài nghiên cứu cấp Đại học Quốc gia Hà Nội mã số QG.15.66

1. Mở đầu

Tuyên bố Stockholm “Môi trường và Con người” của Liên hợp quốc năm 1972 được xem là cơ sở tham khảo đầu tiên về sự bền vững của trường đại học và công nhận các quan điểm về sự gắn kết giữa con người và môi trường. Năm 1990, 350 trường đại học của 40 quốc gia đã ký Tuyên bố Talloires đánh dấu sự cam kết của các trường về 10 chương trình thúc đẩy phát triển bền vững thông qua giảng dạy, nghiên cứu, hoạt động và tiếp cận cộng đồng. Tiếp đó, Nghị định thư Kyoto ra đời năm 1997 tuyên bố cam kết chung của các tổ chức khu vực và quốc tế liên quan đến bền vững và giáo dục đại học. Hội nghị Liên hiệp quốc về Phát triển bền vững năm 2012 (Rio+20) nhấn mạnh trường đại học giữ vai trò tiên phong trong giáo dục về bền vững thông qua hoạt động giảng dạy, nghiên cứu về phát triển bền vững, xanh hóa khuôn viên, hỗ trợ các nỗ lực bền vững và thúc đẩy sự hợp tác quốc tế.

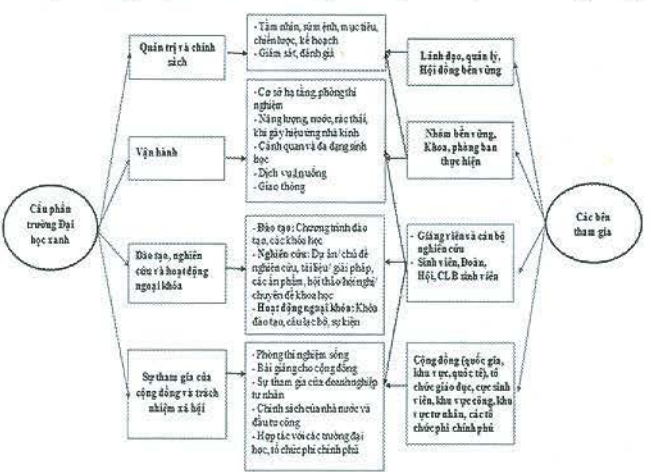
Trong lĩnh vực học thuật, nhiều công trình nghiên cứu đã phân tích vai trò, tác động của trường đại học đối với môi trường và vấn đề phát triển bền vững. Một mặt, trường đại học giống như một thành phố thu nhỏ gây ra những tác động đáng kể cả trực tiếp và gián tiếp tới môi trường và hệ sinh thái thông qua các hoạt động của mình như tổ chức hội thảo, sử dụng phòng thí nghiệm, vận hành các toà nhà, tiêu thụ năng lượng, tiêu dùng, giao thông và xả thải... (Finlay và Massey, 2012; Alshuwaikhat và Abubakar, 2008). Mặt khác, trường đại học lại đóng vai trò quan trọng trong việc tham gia và thúc đẩy quá trình phát triển bền vững bằng việc thực hiện các chức năng của mình như

nghiên cứu khoa học, giảng dạy, các hoạt động ngoại khoá và kết nối cộng đồng (Viebahn, 2002). Do đó, các nghiên cứu đều khẳng định và nhấn mạnh sự cần thiết phải xây dựng và phát triển các trường đại học xanh trên thế giới. Bên cạnh đó, một số nghiên cứu đã đưa ra các mô hình khác nhau về trường đại học xanh như mô hình của Yang và cộng sự (2013), mô hình của Alshuwaikhat và Abubakar (2008) hay Luis và cộng sự (2005). Tuy nhiên, hầu hết các nghiên cứu và mô hình này đều được đặt trong bối cảnh các quốc gia phát triển, trong khi số lượng các bài viết về trường đại học xanh tại các quốc gia đang phát triển, trong đó có Việt Nam là rất hạn chế (Wang, 2013).

Cho đến nay trên thế giới chưa có một khái niệm thống nhất về trường đại học xanh. Theo Yuan (2013), khái niệm “trường đại học xanh” không chỉ giới hạn ở việc xanh hoá khuôn viên trường đại học hay vấn đề bền vững về sinh thái mà đây là một khái niệm đa chiều bao gồm cả nhiều khía cạnh khác như nghiên cứu và phát triển, giáo dục, đối ngoại cán bộ, v.v. Có thể thấy, “trường đại học xanh” là một khái niệm bao gồm nhiều khía cạnh và cấu phần khác nhau. Trên cơ sở đó, nhóm tác giả đề xuất khái niệm: Trường đại học xanh là trường đại học được quy hoạch, xây dựng, quản lý và vận hành trên nguyên tắc thân thiện với môi trường với tầm nhìn dài hạn và theo chiến lược tổng thể. Trường đại học xanh tổ chức nghiên cứu, sáng tạo tri thức và các giải pháp công nghệ mới, đồng thời góp phần đào tạo nguồn nhân lực chất lượng cao với các kiến thức, kỹ năng và thái độ về phát triển bền vững đáp ứng nhu cầu xã hội, phục vụ cho quá trình phát triển bền vững của đất nước.

2. Mô hình trường đại học xanh ở Việt Nam

Trên cơ sở phân tích khái niệm và các mô hình trường đại học xanh hiện có, nhóm tác giả đề xuất một mô hình tổng thể của trường đại học xanh bao gồm các cấu phần và chủ thể tham gia cũng như vai trò của từng chủ thể trong mô hình. Mô hình gồm ba mảng chính: Các cấu phần của trường đại học xanh (nhóm bên trái), các bên tham gia (nhóm bên phải) và nội dung cụ thể của từng cấu phần (nhóm ở giữa).

Bốn cấu phần của mô hình bao gồm: (i) Quản trị và chính sách, (ii) Vận hành, (iii) Đào tạo, nghiên cứu và các hoạt động ngoại khóa, (iv) Trách nhiệm xã hội và sự tham gia của cộng đồng. Chi tiết cụ thể từng cấu phần được mô tả dưới đây:

i) Quản trị và chính sách: Toàn bộ quá trình xây dựng trường đại học xanh được bắt đầu bằng việc đặt ra tầm nhìn. Theo Velazquez và cộng sự (2006), về mặt lý thuyết, các động thái chiến lược theo hướng bền vững được bắt đầu khi một cá nhân hay tổ chức trong trường đại học hình dung ra khả năng các thành viên của trường học hành xử theo triết lý phát triển xanh. Tại thời điểm này, tầm nhìn không phải là rào cản hay hạn chế, mà phần lớn chỉ bao gồm trí tưởng tượng và sáng tạo. Ở giai đoạn này, các trường đại học cần xác định khái niệm và định nghĩa các cấu phần cần thiết của một trường đại học xanh. Tầm nhìn của trường đại học xanh tạo nền tảng cơ bản cho việc xây dựng các nhiệm vụ của trường đại học.

Sau khi đã xây dựng được tầm nhìn và nhiệm vụ cho trường đại học xanh, các trường cần tạo ra những mục tiêu cụ thể. Việc cụ thể hóa một mục tiêu về phát triển bền vững bao gồm việc đưa ra những yêu cầu chi tiết, lượng hóa mục tiêu, và mục tiêu nên được thay đổi theo thời gian (quý, năm, 3 năm, 5 năm, v.v.) (UNEP, 2013). Việc xây dựng nên các chiến lược và kế hoạch thực hiện các mục tiêu trên chính là đưa những cam kết về tầm nhìn và nhiệm vụ bền vững vào các hoạt động thường ngày của trường đại học (Velazquez và cộng sự, 2006). Các chiến lược và kế hoạch cần phải bao gồm các hạn mức về thời gian, được phát triển đồng bộ với các mục tiêu phát triển bền vững, và

nội dung của các kế hoạch nên bao hàm kế hoạch về cơ sở vật chất và kế hoạch hành động ứng phó với việc thay đổi khí hậu.

Bên cạnh việc đưa ra tầm nhìn chiến lược, xây dựng các nhiệm vụ, mục tiêu và kế hoạch cho đại học xanh, ban quản lý trường cần cụ thể hóa và ban hành các chính sách xanh của trường. Theo UNEP (2013), các chính sách cần đáp ứng được các yêu cầu sau: được tạo ra và phát triển bởi các nhà quản lý cấp cao trong trường, ví dụ như giám đốc đại học, hiệu trưởng và hiệu phó; phù hợp với tính chất, quy mô và nhiệm vụ chung của trường; bao gồm một cam kết liên tục cải tiến các biện pháp chống ô nhiễm môi trường; cam kết tuân thủ các yêu cầu pháp lý và các yêu cầu về môi trường của trường học; tạo tiền đề và khung khổ cho việc thiết lập các chỉ tiêu môi trường; được ghi nhận bằng văn bản, được thực hiện và duy trì; được thông báo tới tất cả các cá nhân và tổ chức trong trường; đảm bảo tính công khai; bao hàm tất cả các cấu phần và khía cạnh của một trường đại học xanh (ví dụ như quản lý nước, quản lý năng lượng, xử lý rác thải, mua sắm, xây dựng, v.v.).

Vấn đề thiết yếu được đặt ra trong phần quản trị và chính sách này là việc lập ra một hội đồng về phát triển bền vững trong trường đại học. Hội đồng này chính là nơi đưa ra các quyết định chính và giám sát việc thi hành chính sách phát triển xanh của trường. Hội đồng bền vững bao gồm các đại diện từ ban lãnh đạo, cán bộ, giảng viên, sinh viên trong trường, cũng có thể từ bên ngoài trường như chính quyền địa phương hay chủ doanh nghiệp thường xuyên tuyển dụng sinh viên của trường. Nhiệm vụ của Hội đồng này là xác định tầm nhìn và sứ mệnh bền vững, thông qua các chính sách, quyết định các mục tiêu và kế hoạch bền vững. Ngược lại, nhóm bền vững do các khoa, ban quản trị cơ sở vật chất có chức năng thực hiện chính sách, mục tiêu do Hội đồng bền vững đặt ra. Công việc của nhóm thường liên quan đến hoạt động vận hành trong trường liên quan đến các vấn đề như quản lý năng lượng, nước, đa dạng sinh học, giao thông trong khuôn viên trường và quản lý các khu vực chức năng như văn phòng xanh, phòng thí nghiệm xanh, công nghệ thông tin xanh. Trong trường hợp này, trường đại học xanh kết hợp hai hướng tiếp cận từ trên xuống (Hội đồng bền vững) và từ dưới lên (Nhóm bền vững) nhằm khuyến khích sự tham gia của tất cả các thành viên trong trường, từ đó đảm bảo thành công lâu dài cho các chương trình bền vững. Bên cạnh hoạt động quản lý nội bộ thông qua báo cáo từng học kỳ, hàng năm, nhà trường cần sử dụng thêm hệ thống quản lý môi trường (EMS) bên ngoài để đánh giá, giám sát quá trình thực hiện chính sách bền vững như tiêu chuẩn ISO14001, EMAS, Ecocampus, Green Dragon, BS8885.

ii) Vận hành: Xây dựng một trường đại học xanh, việc vận hành hoạt động của trường một cách thân

thiện với môi trường là phần rất quan trọng trong mô hình đại học xanh vì hai lý do sau đây. Thứ nhất, trường đại học có thể gây ảnh hưởng trực tiếp tới môi trường qua các hoạt động vận hành như quy hoạch không gian, xây dựng và bảo trì các tòa nhà và không gian mở, cung cấp điện, nước và các tiện ích khác, cung cấp dịch vụ ăn uống cho cán bộ, giảng viên, sinh viên. Các khoa có chức năng hay nhóm bền vững hiện thực hóa chính sách bền vững của trường vào các hoạt động vận hành hiện tại trong khuôn viên trường. Ví dụ, muốn quản lý và duy trì công trình xanh cần xây dựng kế hoạch về tiết kiệm năng lượng, nước và bảo tồn được đa dạng sinh học tái chế rác thải hay tiêu dùng xanh. Các hoạt động này có thể được triển khai theo dự án lớn như thay thế nguồn năng lượng hóa thạch đang sử dụng bằng nguồn năng lượng tái tạo hay các hoạt động thường ngày như phân loại rác hay đặt bảng thông báo nhắc nhở về tiết kiệm điện, nước tại các tòa nhà. Thứ hai, cả khuôn viên trường đại học nên được coi là một lớp học bởi lẽ mỗi thành tố trong vận hành của nó sẽ là một bài học có ý nghĩa cho giảng viên và sinh viên về lối sống, cách làm việc có hiệu quả về mặt môi trường. Phòng quản trị và các khoa nên tiến hành báo cáo thường xuyên về việc thực hiện cũng như những cải thiện môi trường đạt được. Đồng thời, nhà trường nên khuyến khích các sáng kiến xanh của sinh viên và giảng viên để mục tiêu bền vững có thể lan tỏa trong cộng đồng nhà trường.

iii) Đào tạo, nghiên cứu và các hoạt động ngoại khóa: Trường Đại học có nhiệm vụ tiên phong trong giáo dục về bền vững và kênh giáo dục hiệu nhất về giá trị của bền vững cho cộng đồng (UNCSD, 2012; Alshuwaikhat và Abubaka, 2008). Muốn vậy, nhà trường cần lồng ghép nội dung bền vững vào các chương trình đào tạo cử nhân và sau đại học. Các khoa biên soạn các môn học tập trung vào nội dung bền vững hay môn học liên quan đến nội dung bền vững. Nội dung về môi trường, phát triển bền vững được xây dựng thành các chương và bài học. Các khái niệm bền vững, bao gồm bền vững xã hội, kinh tế và môi trường được đưa vào đề cương môn học (toàn bộ hoặc một phần). Các vấn đề hoặc chủ đề môi trường, bền vững được dùng làm nội dung kiểm tra.

Hoạt động nghiên cứu của trường đại học giúp đẩy mạnh phát triển bền vững và góp phần giải quyết những vấn đề môi trường (Alshuwaikhat và Abubaka, 2008). Vì vậy, nhà trường cần khuyến khích sinh viên, giảng viên ở các khoa tiến hành dự án nghiên cứu về nội dung bền vững. Đồng thời, cần đưa ra các chương trình hỗ trợ về mặt tài chính hay người hướng dẫn cho hoạt động nghiên cứu. Bên cạnh đó, nhà trường có thể xuất bản tài liệu và ấn phẩm cung cấp kiến thức về nội dung bền vững. Đó là những bài viết về nội dung bền vững trên các tập san của sinh viên, hoặc qua các chuyên mục thường kỳ. Hội thảo và chuyên đề khoa học có ý nghĩa quan trọng với hoạt động nghiên

cứu. Đây là diễn đàn giúp các chuyên gia, nhà hoạch định chính sách và các cá nhân, tổ chức trong và ngoài nhà trường có thể thảo luận và đề xuất giải pháp cho các vấn đề môi trường, từ đó, nâng cao nhận thức về môi trường bền vững cho các cá nhân trong và ngoài nhà trường.

Bên cạnh hoạt động đào tạo, nghiên cứu, trường đại học có thể tác động tới hành vi của sinh viên, giảng viên thông qua các hoạt động ngoại khóa có liên quan đến phát triển bền vững như khóa đào tạo, các câu lạc bộ/tổ chức/nhóm hay các sự kiện. Khóa đào tạo thường ngắn hạn và chủ yếu tập trung vào một số chủ đề cụ thể như tiết kiệm năng lượng, tiết kiệm nước, phân loại và tái chế rác thải hay sử dụng thực phẩm bền vững. Các câu lạc bộ /tổ chức/nhóm với mục đích xanh hóa trường đại học như câu lạc bộ tiết kiệm điện, câu lạc bộ nước sạch, câu lạc bộ cây xanh để dần thay đổi nhận thức sinh viên hướng tới mục tiêu xây dựng trường học xanh, sạch, thân thiện với môi trường. Bên cạnh hoạt động của các nhóm, nhà trường nên tổ chức các chương trình sự kiện thường kỳ về chủ đề phát triển bền vững như tuần lễ Xanh, ngày Trái Đất, biểu diễn ca nhạc vì môi trường. Việc tổ chức các sự kiện trong trường đại học cũng có thể tạo ảnh hưởng tốt tới cả cộng đồng ngoài trường nếu thu hút được nhiều người tham dự.

iv) Trách nhiệm xã hội và sự tham gia của cộng đồng: Việc xây dựng một trường đại học xanh không chỉ bao gồm các yếu tố kỹ thuật như năng lượng xanh, quản lý nước, xử lý rác thải hay hoạt động trong phạm vi khuôn viên trường, mà còn nên hướng tới sự gắn kết và tham gia của cộng đồng ngoài trường bao gồm cơ quan chính phủ, khu vực tư nhân và các tổ chức phi chính phủ, tổ chức giáo dục cựu sinh viên và cộng đồng khu vực, quốc gia, quốc tế và các trách nhiệm xã hội. Trường đại học trước tiên phải là một phòng thí nghiệm sống (living lab) cho các hoạt động phát triển bền vững. Các phòng thí nghiệm sống thường mang vai trò là một viện nghiên cứu (think-tank) để giúp cho nhà nước và các doanh nghiệp áp dụng các nghiên cứu và công trình xanh (Van der Walt và cộng sự, 2009). Việc coi mình như một phòng thí nghiệm sống, trước hết có ảnh hưởng tới những con người trong trường đại học, tiếp đó là tạo ra ảnh hưởng đối với cộng đồng bên ngoài trường, giúp cho họ có ý thức về môi trường hơn trong các hoạt động thường ngày của mình. Bên cạnh đó, nhà trường có thể tổ chức các bài giảng cho cộng đồng nhằm truyền tải kiến thức xanh và phát triển bền vững. Những bài giảng này không chỉ sẽ cải thiện ý thức của cộng đồng và nâng cao sự ảnh hưởng của trường đại học trong việc tạo ra một lối sống bền vững trong khu vực, từ đó nâng cao trách nhiệm xã hội của cộng đồng. Sự hợp tác với cộng đồng có thể rất đa dạng. Các trường đại học có thể hợp tác với khu vực tư nhân và các cơ quan chính phủ trong nhiều lĩnh vực như đầu tư cho nghiên cứu

và phát triển, thương mại hoá các dự án, sản phẩm, công nghệ xanh; trong khi các tổ chức NGO có thể phối hợp với các trường đại học trong việc tổ chức hội thảo, hội nghị, tăng cường nhận thức cho cộng đồng về phát triển bền vững. Những sự hợp tác này có thể được thực hiện ở cấp địa phương, quốc gia hay khu vực và quốc tế.

3. Hàm ý chính sách cho quá trình triển khai mô hình trường đại học xanh ở Việt Nam

Phát triển bền vững là mục tiêu trọng tâm của Việt Nam trong thế kỷ 21 và đã được cụ thể hóa qua việc ban hành Chiến lược tăng trưởng xanh năm 2012. Tuy nhiên, hiện chưa có một chủ trương hay chính sách cụ thể nào nhằm khuyến khích phát triển bền vững và xanh hóa trong các trường đại học. Để triển khai và áp dụng thành công mô hình này ở Việt Nam cần có chủ trương tổng thể cũng như sự định hướng và hỗ trợ từ phía Nhà nước, cụ thể như sau:

Trước hết, Nhà nước nói chung và Bộ Giáo dục và Đào tạo (GDĐT) nói riêng cần nâng cao nhận thức và tuyên truyền về sự cần thiết của việc xây dựng và chuyển đổi các trường đại học theo mô hình trường đại học xanh ở Việt Nam. Bộ GDĐT cần sớm xây dựng và ban hành một chiến lược tổng thể nhằm hiện thực hoá và triển khai mô hình này, có thể bắt đầu bằng một vài trường đại học điển hình, làm hình mẫu, rồi sau đó nhân rộng mô hình đó ra toàn bộ hệ thống các trường đại học trong nước dựa trên trên hoàn cảnh cụ thể của từng trường.

Bộ GDĐT cần nghiên cứu và xây dựng các tài liệu hướng dẫn thực hiện áp dụng mô hình và các tiêu chí đánh giá, giám sát quá trình thực hiện của các trường đại học trong thực tiễn, đồng thời chia sẻ kinh nghiệm và bài học thành công của các trường đại học trong nước và trên thế giới. Bộ tài liệu hướng dẫn cần hướng đến các đối tượng trường đại học khác nhau như đại học công lập, đại học ngoài công lập, những trường đại học xây dựng mới từ đầu và những trường cần cải tạo và chuyển đổi sang mô hình trường đại học xanh.

Bên cạnh đó, nhằm khuyến khích và hỗ trợ các trường đại học xây dựng và chuyển đổi theo hướng đại học xanh, ít nhất trong giai đoạn đầu của quá trình triển khai, Nhà nước cần có chính sách hỗ trợ trực tiếp về mặt tài chính, khoa học công nghệ và nhân sự giúp đẩy nhanh việc hiện thực hoá mô hình này trong hệ thống các trường đại học ở Việt Nam. Đồng thời Nhà nước có thể hỗ trợ gián tiếp các trường đại học thông qua việc đầu tư cho các công trình nghiên cứu về môi trường, phát triển bền vững, các sáng kiến, cải tiến và giải pháp khoa học công nghệ có liên quan trong các trường đại học.

4. Kết luận

Việc xây dựng và chuyển đổi các trường đại học học ở Việt Nam theo mô hình trường đại học xanh là

một yêu cầu chính đáng và cần thiết trong điều kiện phát triển bền vững và tăng trưởng xanh ở Việt Nam hiện nay. Tuy nhiên, để hiện thực hoá và đẩy nhanh quá trình này đòi hỏi một chủ trương và chiến lược tổng thể, cũng như các chính sách khuyến khích, hỗ trợ từ phía Nhà nước, đồng thời cần có sự nhận thức, cam kết mạnh mẽ và hành động quyết liệt từ phía các trường đại học, trong đó có sự tham gia và chung tay của nhiều đối tượng và chủ thể trong và ngoài trường, từ đó tạo ra sức lan toả, góp phần tích cực vào quá trình phát triển bền vững của đất nước./.

Tài liệu tham khảo

1. Alshuwaihat và Abubakar (2008). An integrated approach to achieving campus sustainability: assessment of the current campus environmental management practices. *Journal of Cleaner Production* 16 (16), pp: 1777-1785.
2. Finlay và Massey (2012). Eco-campus: applying the ecocity model to develop green university and college campuses. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. Vol. 13 Iss 2, pp: 150 - 165.
3. Luis eds. (2005). Sustainable university: what can be the matter? *Journal of Cleaner Production*: 1-10.
4. UNCSD (2012). Higher Education Sustainability Initiative for Rio+20. http://www.uncsd2012.org/hei_engage.html.
5. UNEP (2013). Greening universities toolkit: Transforming universities into green and sustainable campuses: A toolkit for implementers. pp: 13-53.
6. Van der Walt (eds) (2009). Community living lab as a Collaborative Innovation Environment. *Informing Science and Information Technology*, pp: 421-443.
7. Velazquez và cộng sự (2006). Sustainable university: what can be the matter? *Journal of Cleaner Production*. 14. pp: 81-90.
8. Viebahn (2002). An environmental management model for universities: from environmental guidelines to staff involvement. *Journal of Cleaner Production*. 10. pp: 3-12.
9. Wang và cộng sự (2013). Moving towards an ecologically sound society? Starting from green universities and environmental higher education. *Journal of Cleaner Production*,. 61. pp: 1-5.
10. Yuan và cộng sự (2013). Green universities in China — What matter? *Journal of cleaner production*. 61. pp 36-45.